

спроможні вилікувати людину від егоїзму та сконцентрованості на собі і, згуртувавши, повернути її обличчям до суспільства.

8. Екуменічні тенденції у відносинах християнських спільнот

Зростання релігійної мережі, плюралізація релігійного життя, десекуляризація українського соціуму та збільшення кількості громадян, які не ідентифікують себе із однією з релігій або вважають себе віруючими, гостро ставлять питання про розвиток міжконфесійних відносин. “Релігійне відродження” в Україні початку 90-х рр. ХХ ст. супроводжувалося конфліктами між віруючими та релігійними організаціями за культове майно, сфери впливу, розвиток інфраструктури, кількісне збільшення пастви та утвердження у суспільстві. Можна цілком впевнено сказати, що в Україні спостерігалися діалектично протилежні до екуменізму процеси - дезінтеграція у православному середовищі та конфлікти між католиками та православними. Американський релігієзнавець Джозеф Лоя назвав тогочасну ситуацію у Західній Україні “екуменічним Чорнобилем”, оскільки “катастрофа” у католицько-православних відносинах 90-х рр. ХХ ст. забруднювала “атмосферу міжцерковних відносин по всьому екуменічному світу” [Loya J. Interchurch Relations in Post-Perestroika Eastern Europe: A Short History of an Ecumenical Meltdown // Religion in Eastern Europe. – 1994. – Vol. XIV. – №1. – P. 1-17].

Безперечно, що трансформації у міжконфесійних відносинах були пов’язані із соціально-політичними та релігійними змінами в країні та Центрально-Східній Європі в цілому. Прогнозуючи екуменічні тенденції у міжхристиянських відносинах України треба відзначити дві речі. По-перше, ми свідомі того, що, окрім антагонального типу міжконфесійних відносин, до якого відносяться у тому числі екуменічні відносини, існують ще й антагостичний тип відносин [Див.: Волова Л.А. Межконфессиональные отношения как феномен современной культуры. – Запорожье, 2002; Бабій М.Ю. Міжконфесійні відносини: теоретичний і практичний аспекти виміру // Релігійна свобода: міжконфесійні відносини в умовах суспільно-політичних трансформацій в Україні. Науковий щорічник. – 2005.- №9. – С. 5-19]. Останнім часом, поряд із налагодженням позитивних відносин між окремими громадами, деномінаціями, церквами та релігійними лідерами, спостерігається дезінтеграція, роз’єднання, розколи в окремих релігійних організаціях. Так, від УАПЦ відколослася Харківсько-Полтавська єпархія, від харизматичної церкви “Посольство Боже” відколослася група начолі із С. Жукотанською, яка утворила самостійну церковну структуру, а Протестантська Церква України розірвала канонічний зв’язок із міжнародним харизматичним рухом “Нове покоління”. Конфлікти та тертя, які наявні у відносинах між християнськими церквами та деномінаціями,

існують й існуватимуть і надалі. Безперечно, можна також прогнозувати те, навколо яких питань відбуватимуться конфлікти і які спільноти будуть безпосередньо втягнуті у них. Але, усвідомлюючи також існування цієї сторони міжконфесійних відносин, акцентуватимемо нашу увагу на їхньому позитивному розвитку. По-друге, і це є також обґрунтуванням нашого оптимістичного прогнозу, ми поділяємо позицію, згідно із якою розвиток міжконфесійних та міжцерковних відносини спрямований із ситуації конкурентного співіснування релігійних організацій у сторону співпраці та діалогу, які, зрештою, можуть призвести до зближення та єднання на віроповчальному та інституційному рівнях [Див.: *Rush W.G. Ecumenism – a Movement toward Church Unity. – Philadelphia, 1985. – P. 116-117*]. Так, про зближення християнських конфесій на теологічному рівні пише всесвітньо відомий богослов Ганс Кюнг. Християнська теологія, на його думку, переходить до екуменічної парадигми, яка має привести зрештою до “єдності між християнськими конфесіями”. Екуменічна теологія подолає конфесіоналізм, оскільки шукає не супротивників, а партнерів, не розділення, а примирення, максимальну толерантність [Див.: Кюнг Г. Куди йде християнство? // *Путь – 1992. – №2. – С. 157*; Кюнг Г. Теологія на пути к новой парадигме // *Там само. – С. 177, 180*].

Зменшення випадків нетолерантності, відкритої ворожнечі у відносинах між віруючими та цілими церквами і деномінаціями в Україні у порівнянні із 90-ми роками ХХ ст. є беззаперечним фактом. Певну роль тут відіграв “Меморандум про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах”, який був прийнятий Всеукраїнської радої церков та релігійних організацій у 1997 р. Проте не можна однозначно стверджувати, що відносини не лише між християнськими спільнотами, але й в середині їх направлені винятково на консолідації чи інтеграцію.

Тенденції до зближення християн відбуваються як на індивідуальному, так і на інституційному рівні. Першим є рівень релігійної свідомості кожного окремого послідовника християнської спільноти. Толерантне ставлення до інших християн, сприйняття їх такими ж християнами, рівними собі не лише на юридичному, але й на сотеріологічному (онтологічному) рівні, безумовно сприятиме співпраці, веденню богословських діалогів та зближенню між різними християнськими спільнотами. Тому постає питання: наскільки поширеною є релігійна толерантність серед українських християн? наскільки позиція релігійного інклюзівізму є властивою для українських віруючих? Соціологічні дослідження показують відносно невеликий відсоток віруючих, які стоять на протилежній позиції – позиції ексклюзивізму. Наприклад, дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова у жовтні 2002 р. виявило 14% віруючих, які вважають, що істиною є лише та релігія, яку вони сповідують [Дудар Н. Громадська думка населення України про роль релігії і церкви в житті суспільства // *Релігійна свобода: релігія і церква в Україні - уроки минулого і проблеми сьогодення. Науковий щорічник.- 2003. -№7– С. 23*]. Ґрунтуючись на спостереженнях

соціологів, котрі відзначають зріст релятивістської позиції (незгода із твердженням: “Істина – в єдиній релігії”) серед французів за останні двадцять років [Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття. – К., 2006. – С. 60], можна із певною ймовірністю констатувати, що подібний процес, себто посилення “релігійного індивідуалізму”, плюралістичного погляду щодо шляхів до Бога, серед українських громадян також матиме місце.

Цікавими є, з цієї перспективи, погляди віруючої молоді. Так, дослідження, яке проводила Н. Гаврілова виявило, що серед студентів православних духовних навчальних закладів існує певний відсоток (від 5% до 30% в залежності від питання, що було поставлене) із “відкритим типом” релігійної свідомості, тобто таким, що хитається від визнання наявності певних істин в інших релігійних традиціях аж до твердження: “Всі релігії навчають тієї ж самої істини” [Гаврілова Н. Специфіка молодіжної православної свідомості в глобалізованому суспільстві // <http://www.risu.org.ua/ukr/study/religstudy/article;9108>].

Серед протестантської студентської молоді ми спостерігаємо цю позицію дещо виразніше: 48,4% респондентів відповіли, що різні релігії мають цінні знання про Бога, а 31,2% вважають, що різні релігійні традиції можуть вести людей до Бога [Світоглядні орієнтири та соціальна позиція студентів духовних навчальних закладів християнського спрямування (на прикладі студентів-протестантів міста Києва) // http://www.mar.in.ua/index.php?MAR/article/proect_114].

Якщо таке ставлення до різних релігій ми маємо серед студентів духовних навчальних закладів, то цілком логічно припустити (виходячи із того, що у семінаріях та біблійних інститутах тиражуються, як правило, консервативні, ексклюзивістські, антиекуменічні позиції), що пересічні віруючі більш схильні сприймати інших християн рівними собі. Таке припущення підтверджується іншим соціологічним дослідженням, яке виявило, що серед київських студентів віруючі є толерантнішими, ніж невіруючі [Див.: Кисельов О., Серета Г., Кисла Г. та ін. Національна та релігійна толерантність київських студентів. Матеріали соціологічного дослідження. - К., 2006. - С. 23]. Проте цю кореляцію можна пояснити більшим антагонізмом між вірою і невір'ям, аніж між різними релігійними світоглядами. У близькій перспективі позиція відкритості приваблюватиме все ширше коло віруючих. Цьому сприятиме: гарантований державою релігійний, культурний та ідеологічний плюралізм; пропаганда відповідними державними установами, неурядовими організаціями, ЗМІ та політичними силами західних цінностей та демократії, невід'ємною складовою яких є релігійна свобода, повага до різних культур, релігій та ідентичностей, засудження крайніх форм фундаменталізму, націоналізму та фанатизму. Формування толерантності до інших релігійних традицій в українському суспільстві можуть забезпечити курси “Етика” чи “Християнська етика”, які нині викладаються у загальноосвітній школі. Перший курс є світським, а відтак повага до різних світоглядів та позицій у ньому має бути закладена а

пріорі, другий (за задумом) - є поза- чи надконфесійним, а відтак екуменічним за своєю суттю. Необхідною умовою успішного впровадження цих курсів, на нашу думку, є їхня альтернативність (реальна можливість батьків обирати, який предмет їхній дитині буде викладатися) та незаангажованість (викладання не має перетворюватися на агітацію та пропаганду релігійного чи атеїстичного світогляду).

Консолідація, кооперація, співпраця, а відтак й певне зближення християнських спільнот в Україні відбуваються на інституційному рівні. На сьогодні маємо декілька міжконфесійних об'єднань загальнодержавного рівня: Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій, Нарада представників християнських церков України, Українська Міжцерковна Рада, Всеукраїнська духовна рада християнських євангельських Церков, Рада Євангельських Протестантських Церков України та ін. Їхня поява засвідчує готовність християнських церков та деномінації до співробітництва, має на меті покращити відносини між церквами та деномінаціями, адже активізує співпрацю між ними, а зустрічі лідерів різних християнських спільнот дають позитивний приклад наслідування для віруючих, хоча на певних порах й можливе певне конкурування між радами. Про це свідчить, наприклад, поява Української міжцерковної ради, яка, за свідченням О. Зайця та Ю. Решетнікова, формувалася як альтернатива Всеукраїнській раді церков та релігійних організацій (ВРЦРО) і Нараді представників християнських церков України [Заєць О., Решетніков Ю. Хто є хто у релігійному співтоваристві // http://www.realis.org/article_Resh_tovarist.htm]. Цілком можливо, що так само формувалися Всеукраїнська духовна рада християнських євангельських Церков та Рада Євангельських Протестантських Церков України. Через небажання розширювати членство ВРЦРО нині існує ініціатива створити Раду релігійних меншин України, до якої входитимуть також і спільноти неохристиянських течій (навіть і нехристиянських релігій). За умови, що не виникне “спеціалізація” міжконфесійних рад (наприклад, одні будуть виробляти спільні позиції з соціально-політичних питань, а інші – духовно-моральних і т.д.), то у майбутньому можна сподіватися на їхню координацію та співробітництво. Наприклад, Українська Міжцерковна Рада наприкінці 2008 р. розглядала на одному із своїх засідань можливість співпраці з іншими християнськими радами і об'єднаннями, зокрема з Протестантською Радою Церков і ВРЦРО. За умов успішної взаємодії міжцерковних рад у далекій перспективі можна очікувати об'єднання деяких з них, адже тоді вони стануть репрезентативнішими і потенційно матимуть більший вплив у релігійному житті суспільства. Відзначимо, що наявність кількох церковних рад не є негативним явищем сама по собі. У деяких західних країнах, де екуменізм є доволі розвинений (наприклад, у США, Канаді, Швеції тощо), існує декілька міжконфесійних організацій, які успішно співпрацюють між собою.

Важливим фактором у зближенні християн у практичній площині – як на індивідуальному, так і на інституційному рівнях – є офіційна позиція

церков з цього питання, себто теоретичний зріз проблеми. Серед церков найбільш екуменічною в цьому плані є Українська Греко-Католицька Церква. У 1994 р. її тодішній предстоятель Мирослав-Іван Любачівський опублікував пастирське звернення “Про поєднання святих Церков”. У 2000 р. Синодом єпископів була прийнята “Концепція екуменічної позиції Української Греко-Католицької Церкви”. Поява Інституту екуменічних студій у складі Українського католицького університету та проведення кількох конференцій з екуменічної проблематики дають підстави говорити про розвиток не лише толерантності серед греко-католиків та екуменічних ініціатив загальноцерковного та парафіяльного рівнів, але й екуменічного богослов'я, а відтак свідчать про готовність цієї церкви у близькій перспективі до серйозного та довготривалого богословського діалогу. На підтвердження останньої тези згадаймо, що Конгрес богословів УГКЦ, який проходив 2-4 січня 2007 р., запропонував Синоду єпископів цієї церкви благословити утворення богословської робочої групи для узгодження позицій щодо проблемних догматичних питань для майбутнього започаткування всеукраїнського католицько-православного діалогу. Утворення в УГКЦ “Комісії для сприяння єдності між християнами”, яку очолив доктор екуменічного богослов'я Ігор Шабан, свідчить про інституційний розвиток екуменізму у цій церкві. Так, як зауважив І.Шабан, “головними напрямками діяльності Комісії мають стати формування та підтримка екуменічних та міжцерковних ініціатив УГКЦ, зокрема душпастирської, інформаційної, координаційної та консультативної діяльності, а також співпраця з відповідальними особами за екуменічне служіння УГКЦ, як в Україні, так і за кордоном, співпраця з відповідними органами інших Церков в Україні та з органами державної влади всіх рівнів щодо розвитку програм, які стосуються екуменічної та міжцерковної діяльності” [Комісію для сприяння єдності між християнами створили в УГКЦ // <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;17553>]. Комісія займалася приготуванням та проведенням Тижня молитов за єдність християн (відбувся в січні місяці); проведенням зустрічей з іншими конфесіями; виданням спеціальної екуменічної літератури, організацією семінарів та тренінгів для священників та мирян. Існування аналогічних окремих документів, які б визначали екуменічну позицію, у інших церквах чи деномінаціях нам не відомі. Проте позицію щодо екуменізму ми знаходимо в “Основах соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні”, яка була схвалена Виконавчим комітетом Євро-Азіатського відділення Церкви християн-адвентистів сьомого дня у 2002 році.

Протестантське середовище взагалі більше схильне до екуменізму (екуменічний рух з'явився саме у лоні протестантизму). В Україні серед окремих протестантських громад наявна співпраця у соціальній, євангелізаційній та освітній сферах. Цьому сприяє і протестантська еклезіологія, яка дозволяє визнавати деномінації рівними на сотеріологічному рівні.

Українська Православна Церква Московського Патріархату має “Основні принципи відношення Російської Православної Церкви до інославія”, що була прийнята Архієрейським собором РПЦ у 2000 р. Проте тут слід згадати слова єпископа Іларіона (Алфєєва): “Церковна громадськість розділена на прихильників єкуменізму та його противників, причому останніх набагато більше, ніж перших. При цьому ніяких дискусій між ними не відбувається...” [Иларион (Алфеев), єпископ Керченский. Православное богословие на рубеже эпох. – К., 2002. – С. 422]. За нашими спостереженнями: УПЦ МП та більшість її активних священиків і мирян (які готові голосно заявляти про свою позицію) не схильні толерувати інших християн (“уніатів”, “сектантів” та “розкольників”). Поява останнім часом публічних осіб з УПЦ МП (наприклад, свящ. Петро Зуєв, свящ. Андрій Дудченко та ін.), котрі представляють помірковані позиції, дає підстави сподіватися у близькій перспективі побачити зміну у ставленні до інших християн на рівні буденної церковної свідомості вірних цієї церкви.

Безперечно, важливим для розвитку єкуменічних відносин між українськими церквами та деномінаціями є наявність досвіду участі у міжнародних єкуменічних організаціях та заходах. Тут можна згадати влучне зауваження М.Мариновича: “Українські Церкви є радше об’єктами, ніж суб’єктами єкуменічного процесу” [Маринович М. Українська ідея і християнство або коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису. – К., 2003. – С. 429]. Погоджуючись в цілому з його думкою про єкуменічну аморфність більшості українських церков, справедливості заради треба відзначити, що з усієї їхньої когорти одна з них є все ж таки суб’єктом єкуменічного руху – Закарпатська реформаторська церква, котра є членом Конференції Європейських Церков та Лоєнбергської угоди (угода про утворення “співдружності кафедр та вівтарю” близько вісімдесяти церков лютеранської, реформістської, об’єднаної, вальденської та моравської традицій). Проте жодна з християнських церков України не є членом Всесвітньої Ради Церков, хоча клірики Української Православної Церкви Московського Патріархату часто включаються до делегацій Російської Православної Церкви.

Греко-католики натомість не лише беруть участь в єкуменічних конференціях, але й стають їхніми організаторами. У 2007 р. важливими в цьому плані були: квітнева конференція “Єкуменізм, міжрелігійні діалоги та фундаменталізм”, яка була організована Інститутом єкуменічних студій Українського католицького університету, посольством Франції в Україні та Всесвітньою Радою Церков у Львові й X єкуменічний Велеградський з’їзд під назвою “До глибшої солідарності між християнами у Європі”, який пройшов у червні-липні у Чехії з ініціативи Верховного Архієпископа УГКЦ Любомира Гузара та чеського римо-католицького архієпископа Оломоуцького Яна Граубнера. На обох заходах були представники з УПЦ МП та РПЦ. 9-15 червня 2008 р. Інституту єкуменічних студій УКУ за підтримки ВРЦ, папської ради “Справедливість та мир” та інших організацій

провела Єкуменічний соціальний тиждень "Подбай про ближнього". Виходячи із наявності вже двох заходів, проведених спільно із ВРЦ, можна припустити, що співпраця УКГЦ із впливовою міжнародною єкуменічною організацією буде тривати й надалі. Це позитивно впливатиме на формування "єкуменічного духу" в Україні.

Участь у міжконфесійних об'єднаннях та міжнародних єкуменічних заходах – це набування досвіду культури спілкування, якої нині бракує віруючим. Якщо керівники церков та деномінацій вже отримують цей досвід участю у міжконфесійних радах, то пересічні віруючі набувають його у міжконфесійних акціях та проектах, на кшталт, молитов за християнську єдність або літніх таборів для молоді. Одним з таких заходів може стати День єдності християн, який Міжнародним християнським клубом «Джерело любові» було проголошено 5 серпня. Головною метою цього дня стає, за задумом його організаторів, допомога християнам різних конфесій “жити загальним почуттям приналежності до християнства, почуттям, яке проявляє себе у співпраці різних Церков” [5 серпня проголошено Днем єдності християн // <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;17086>]. Православна молодь з УПЦ МП також бере участь у подібних заходах, які ініціюють та організовують Асоціація молодих християн (УМСА) та Міжконфесійна Рада християнської молоді. Виходячи із того, що у більшості християнських лідерів є розуміння необхідності налагодження та розвитку толерантних відносин, можна очікувати не лише збільшення кількості вже існуючих міжконфесійних акцій, але й появу нових, новаторських проектів.

В контексті співпраці віруючих різних церков цікавим є для нас "Мирянський рух за єдність Церков в Україні". Виник цей рух після Помаранчевої революції, коли молитва за справедливі вибори об'єднала християн з різних християнських конфесій. До руху входять миряни з УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП та РКЦ в Україні. До їхніх акцій час від часу приєднуються протестанти. Проте, виходячи з мети руху - об'єднання церков Київської традиції (церков Володимирового хрещення), участь в ньому протестантів не є необхідною. Основними видами діяльності руху є молитва "...щоб відновилась в Україні єдність Церкви, яка була в час Володимирового хрещення", що проходить 13 числа кожного місяця у Києві, Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Стрию, Харкові, селах Криворівня, Шепіт та Красник (Верховнський р-н Івано-Франківщини), Косові, Здвижені, Ганновері (Німеччина), Торонто (Канада) та Філадельфії (США), а також братські зустрічі із обговорення історичних, суспільно-політичних та релігійних аспектів єдності церков. Раз на рік братські зустрічі мають всеукраїнський масштаб. Діяльність мирян проходить з благословення патріархів Філарета та Любомира Гузара. Хоч рух є поки що нечисельним (у Києві на молебень біля собору Софії Київської приходить 30-50 мирян), проте, гадаємо, що він має перспективи розвитку і, за умови організаційної та матеріальної підтримки з боку церков або міжнародних єкуменічних організацій, може стати впливовим у церковно-релігійному житті України.

Важливим фактором у міжхристиянських відносинах відіграватиме їхня ідентичність. Для частини християнських спільнот українська національна самобутність є важливим і невід'ємним елементом їхнього буття (наприклад, УПЦ КП та УГКЦ), для інших майже сакрального статусу набуває зв'язок із Росією (УПЦ МП), для третіх питання у цій площині взагалі не існує (деякі протестантські та неохристиянські спільноти). З цієї перспективи загострення або акцентування уваги на ідентичності негативно впливатиме на розвиток екуменічних відносин між християнськими спільнотами (прикладом цього є взаємини між православними церквами). Але тут можливий і протилежний вплив – розвиток екуменічних відносин послабить або розміє національні ідентичності християнський церков.

Безперечно, на розвиток міжконфесійних відносин матимуть вплив і зовнішні фактори. Серед них найважливішими вважаємо: 1) державну політику у сфері релігії; 2) політизацію релігії та 3) можливе об'єднання православних Церков.

Державна політика у сфері релігії в першу чергу ґрунтується на чинному законодавстві України. Хоча в Українській Конституції і йдеться про відокремлення Церкви від держави, але реально ми неодноразово спостерігали перманентне втручання державних органів влади у релігійні процеси. Вивільнення Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій з-під опіки державного органу у справах релігій (що було пов'язано із його реорганізацією у 2005 році із Державного комітету України у справах релігій у Державний департамент України у справах релігій) безперечно пішло їй на користь. За останні чотири роки діяльність ВРЦРО відображає в першу чергу інтереси саме релігійних організацій, а не держави. Нею було надіслано низку звернень до Президента, Верховної Ради України та українського народу щодо реформування законодавства у сфері освіти, реєстрації релігійних організацій, мовного питання, політичних та соціальних процесів у державі тощо. З іншого боку, діяльність місцевих (міських та обласних) міжцерковних рад, що були організовані з ініціативи державних адміністрацій, а не самих церков, доволі млява. У Звіті Релігійно-інформаційної служби України з моніторингу релігійної свободи в Україні за 2006 рік серед небезпечних тенденцій у релігійному житті країні значиться: “Згортання діяльності міжконфесійних рад у деяких областях, які створювалися в областях за розпорядженням Президента В.Ющенка у 2005 році, що зменшує демократичність та виваженість у прийнятті рішень місцевих органів державної влади” [Моніторинг релігійної свободи в Україні: особлива увага до стану релігійної толерантності / Антошевський Т., Коваленко Л., Склепар І. – Львів, 2006-2007.- С. 82]. Діяльність місцевих міжцерковних рад фактично ініціюється не церквами, а державними адміністраціями.

Звісно, розвиток міжконфесійних відносин у бік співробітництва та діалогу цілком може відбуватися і без участі держави, проте організація конференцій та круглих столів державними установами, зокрема

Держкомнацрелігій та Відділенням релігієзнавства ІФ НАН України, безперечно відіграли свою роль у стабілізації релігійної ситуації у державі. Поряд з цим державні ініціативи у міжконфесійній сфері не завжди мають позитивні наслідки. Прикладом цього може бути законодавчо закріплений принцип почергового користування храмами, яке було одним з факторів міжрелігійних чвар. Нині цей принцип Закону про свободу совісті просто ігнорується. Іншим прикладом може служити ініційовані Президентом В.Ющенком міжконфесійні молебні за Україну у Софії Київській на День незалежності. Організаторами останніх не враховано той факт, що існують церковні правила, що забороняють православним молотися разом із схизматиками та еретиками (а фактично вірні інших православних юрисдикцій, католики та протестанти, з точки зору ортодоксальної православної позиції, такими і є, не говорячи вже про присутність в храмі іудеїв і мусульман). Наприклад, згідно десятого правила Святих Апостолів, той, хто помолиться із відлученим від Церкви, то має також бути відлученим. Одинадцятье правило повторює цю вимогу, але для кліру: якщо хтось з кліру помолиться із виверженим з кліру, той також має бути виверженим. Ці два правила доповнює ще й 45 правило: якщо єпископ, пресвітер, або диякон лише помолиться із еретиками, то він має бути відлученим. Зазначимо, що відмежування православних від спільних молитов відбувається і в межах екуменічного руху: у заключному документі спеціальної комісії із православної участі у Всесвітній Раді Церков йдеться про необхідність чітко диференціювати конфесійні та міжконфесійні молитви у рамках роботи інституції саме виходячи з того, що православні не можуть брати участь у молитвах другого виду, хоча й можуть молотися паралельно, але окремо, у своїх храмах. Богословськи виважена позиція УПЦ МП, затверджена Синодом цієї церкви, не сприймається широкою громадськістю – вірними, котрі належать до інших церков і деномінацій, а також політизується окремими політиками, які пов'язують відмову брати участь у міжконфесійному молебні за Україну як антиукраїнську акцію. Відповідно ці дві державні ініціативи не покращили міжконфесійні відносини, а навпаки - загострили міжцерковні протиріччя.

Державна політика у релігійній сфері, таким чином, має бути спрямована насамперед на боротьбу проти розпалювачів релігійної ворожнечі, підборкувачів конфліктів між релігійними громадами. Якщо Держкомнацрелігій дійсно буде реагувати на вияви нетерпимості та розпалювання ворожнечі, то вже у близькій перспективі ми спостерігатимемо високий рівень толерантних міжконфесійних та міжцерковних відносин, що буде проявлятися не лише у відсутності полемічних публікацій у релігійній пресі та Інтернеті, але й появи якісно нових матеріалів, що торкатимуться соціально значущих аспектів діяльності інших християнських спільнот.

Політизація релігії має негативні наслідки як для країни в цілому, так і для політичних партій та церков зокрема. На відносини між Церквами та деномінаціями може позитивно або негативно впливати підтримка ними тієї

чи іншої політичної сили, оскільки боротьба за владу та політична конкуренція політичних партій та блоків автоматично переноситься на відносини між релігійними організаціями. Якщо церкви підтримують одну політичну силу, то відносини між ними налагоджуються: вони відчують між собою певну спільність. В тому випадку, коли вони підтримують конкуруючі політичні сили (наприклад, “помаранчевих” чи “біло-блакитних”), то з’являється ще один бар’єр протистояння між ними. Оскільки за часів Помаранчевої революції у політичній лексиці фігурувало протиставлення політичних сил у вигляді антагонізму добра і зла, то відповідно й християнські спільноти, що підтримували ту або іншу політичну силу, персоніфікувалися із однією із цих етичних категорій.

В цілому ж на найближчу перспективу ми цілком можемо розраховувати на становлення тісних контактів між християнськими спільнотами, активізацію їхньої співпраці у межах церковних рад та у соціальній діяльності. Цьому сприятиме секулярність українського суспільства, громадяни якого хоча й ідентифікують себе у культурному відношенні із християнством, проте на практиці не завжди готові поступитися світським перед церковним [Див.: Кисельов О. Позиція киян у питанні Музейного заповідника “Києво-Печерська лавра” є світською // [http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/ comments/article;13623](http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/comments/article;13623)]. Разом із цим, навряд чи слід очікувати започаткування екуменічних богословських діалогів (до цього готова лише УГКЦ). У цій сфері максимум можливі міжправославні богословські дискусії щодо тлумачення канонів про надання автокефалії та розуміння розколу. Становлення та розвиток міжконфесійних рад - як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях - та розширення активності мирянських ініціатив будуть продовжуватися і, на нашу думку, стануть основними сегментами генези екуменічних відносин в Україні.

9. Громадянська релігія як екуменічна перспектива

В суспільно-політичних і релігієзнавчих вид руках України чомусь не прийнято писати про громадянську релігію. Дехто, зважаючи на актуалізацію нами цього феномену, навіть прагне звинувачувати Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ в антиконфесійних (подеколи навіть називають конкретні релігії чи конфесії) намірах. Дехто в цьому вбачає прагнення знайти якесь духовне підґрунтя для можливих в нашій країні тоталітарних режимів. А між тим побудова в Україні громадянського суспільства мала б актуалізувати не лише вивчення громадянської релігії, а й діяльність із впровадження цього феномену в процес вибудови такого суспільства, з яким вона прямо корелюється.

Громадянська релігія вже має свою історію. Тією чи іншою своєю формою (може так не називаючись) вона поставала супутником всієї історії